

Віктор Тарасевич

ВЛАДА-ВЛАСНІСТЬ У ПЛЕМІННОМУ СОЮЗІ

Розглянуто проблематику влади-власності у стародавньому племінному союзі. Презентовано еволюцію форм влади-власності. Увагу акцентовано на персонально-особовому кланово-корпоративному привласненні владною групою зрілого племінного союзу об'єктів насильства, землі, надлишкового продукту та інститутів привласнення об'єктів.

Ключові слова: племінний союз, влада-власність, форми, елементи привласнення, насильство, земля, надлишковий продукт, інститути.

JEL: B100, B110.

У пропонованій увазі читача статті продовжується виклад результатів дослідження влади-власності в перших цивілізаціях Сходу. Головним чином, ідеться про еволюцію форм влади-власності в племінному союзі, а також персонально-особове кланово-корпоративне привласнення владної групою племінного союзу низки ключових об'єктів.

Еволюція племінного союзу і форм влади-власності

Утворення *племінних союзів* пояснюють різними причинами: надлишком пасіонарності, зростанням населення, а отже, потрібним обсягом ресурсів і благ, протистоянням зовнішнім загрозам, гонитвою владної верхівки за престижем, пошаною, матеріальним багатством і т.д. Тут не ставиться під сумнів їх (причин) значущість, але, по-перше, розглядаються вони як наслідки, конкретні форми вираження й існування більш глибоких процесів, в тому числі дії згаданого раніше *закону примноження СЛС*, які *привласнюються* (маються на увазі і природні, природно-біологічні, і суспільні, і власне людські сутнісні сили людини)¹, а, по-друге, увага акцентується на *владно-груповому присвоєнні цих сил* (ВГПС).

Якщо в короткому періоді демографічне розширення родових общин, що утворюють плем'я, не порушувало досягнутий статус-кво, то в середньо- і довгостроковому періоді від материнського племені відокремлюються кілька дочірніх родинних племен. Під "патронатом" материнського племені утворюється *племінний союз* (далі – ПС). Ймовірно, на початку, тобто до істотного посилення дочірніх племен, в повній відповідності до традиції і сакралізації персони вождя материнського племені саме він очолював ПС. Але його спроби зберегти і поширити внутрішньоплемінний порядок взагалі і *персонально-кланове* (ПКл) (*особово-кланове* (ОКл)) привласнення об'єктів, зокрема, на весь простір ПС були в кінцевому підсумку приречені на невдачу:

Тарасевич Віктор Миколайович (v_tarasevich@list.ru), д-р екон. наук; Національна металургійна академія України (Дніпропетровськ).

¹ У різні епохи людської еволюції співвідношення і роль зазначених сил якісно змінюється, а неминуче домінування тих або тих не є абсолютним.

більш складна система життєдіяльності не може ефективно впорядковуватися засобами впорядкування найпростіших систем.

Одночасне ПКл (ОКл) привласнення вождями різних родинних племен однієї і тієї ж землі, одного й того ж надлишкового продукту неможливе, в тому числі і через можливості одночасного привласнення ними (вождями) тих прото-, власне інститутів і олюднених СЛС, які склалися в материнському племені і які адекватні внутрішньоплемінному ПКл (ОКл) присвоєнню землі та надлишкового продукту. У кожному дочірньому, внучатому і т.д. племені формується своя особлива мережа влади-власності, і саме ця особливість загальних принципів її будови є важливою складовою самоідентифікації племені. Її зміцнення навряд чи сумісне з жорстким ієрархічним підпорядкуванням материнському племені. Пріоритет віддається гетерархічним або синархічним зв'язкам родинних племен.

Домінування анархічних зв'язків і розпад ПС на цьому ранньому етапі його еволюції можливі, але малоімовірні, – перед лицем зовнішніх і внутрішніх загроз, імперативів виживання і експансії неминучі узгодження і об'єднання зусиль родинних племен. Для діяльності, що розвивається і розділяється, племінний простір стає вузьким, а його межі – кайданами. Не покидаючи його, вона активно освоює простір міжплемінний та позаплемінний. Виникають і міцніють нові види, підвиди, дії і операції діяльності, які адекватні умовам ПС², формують його як нове універсумне утворення, притаманні йому інститути і структури.

Перш за все, нас цікавить *владна група ПС* (далі – ВГ ПС). *По-перше*, на *ранньому* етапі його еволюції абсолютне домінування родинних зв'язків дочірніх племінних кланів між собою і з материнським кланом детермінує *кланово-кланову* природу ВГ³. Вона включає вождя ПС, вождів племен і громад, їхні родові клани, а також жерців з їхніми родовими кланами. Вождь ПС і вожді племен ще більше віддаляються від базисних общинних структур, зростає ступінь опосередкованості впливу останніх на перших, а тому істотно звужуються можливості розширення общинних земель як об'єкта КІ привласнення, а також участі рядових общинників в олюднюваній діяльності, в тому числі, у свідомій інститутотворчості⁴.

По-друге, саме вождь ПС і деякі наближені до нього, що володіють відповідними особовими якостями, члени його родового клану стають найбільш *активними суб'єктами* нових, адекватних умовам становлення ПС, видів і підвидів економічної, соціальної, духовної, політичної, інституційної діяльності, а також її кооперації, перш за все, ускладненої простої, що сприяє *легітимізації привласнення зазначеними суб'єктами* умов, процесу, засобів і результатів, діяльності. Зрозуміло, коло суб'єктів діяльності та привласнення може розширюватися (що, як правило, і відбувається) за рахунок найбільш близьких до вождя ПС і/або підготовлених вождів племен, деяких членів їх родових кланів, а також, хоча і набагато меншою мірою, вождів громад.

² Наприклад, об'єднання і ускладнення іригаційних споруд, організація військ, створення культових центрів і протоміських поселень з палацами вождів. У всіх цих випадках домінує ускладнена проста кооперація діяльності.

³ У цьому разі племінний клан також є клан кланом вождів громад. Але, на відміну від клану кланів ПС, в ньому абсолютно домінують не прямі, опосередковані, а прямі, безпосередні родинні зв'язки, які володіють потужнішим потенціалом доцентровості й ієрархічності.

⁴ Зокрема, у великому ПС механізми племінної "вічової" демократії не можуть застосовуватися.

По-третє, об'єктами привласнення ВГ ПС є головним чином: 1) нові землі, вдосконалені іригаційні споруди, інші знаряддя і способи інтенсифікації землеробства і скотарства; 2) надлишковий продукт, вироблений на цих землях, у тому числі полоненими ремісниками; 3) нові олюднені СЛС, безпосередньо пов'язані з новими видами і підвидами діяльності, наприклад, технологічні патерни, що забезпечують формування та функціонування об'єднаної іригаційної системи ПС; патерни узгодження, адекватні новим формам ускладненої простої кооперації, в тому числі, у військовій справі; управлінські знання, навички, здібності і т.п.; 4) трансформовані протоінститути, а також нові власне інститути й інститути ПС.

Очевидно, зазначеним процесам і обставинам адекватна *персонально-особова кланово-кланова* (ПОКлКл) форма привласнення членами ВГ ПС згаданих об'єктів. Її (форми привласнення) *персональну* складову уособлює вождь ПС, яким, незалежно від особових якостей, так би мовити, "за посадою", стає вождь материнського племені і – на цих же статусних підставах – члени його родового клану, деякі представники племінного клану; а *особову* – що володіють відповідними особовими якостями вожді дочірніх племен, громад і члени їхніх родових кланів. Якщо вождь ПС вміло використовував свій статус, а також можливості, що надаються ПОКлКл формою влади-власності, для зміцнення позицій свого роду і материнського племені⁵, закріплення за його нащадками посади вождя, то зазначена форма зберігала домінування в мережі влади-власності ПС протягом усього періоду безумовного панування в останньому *безпосередніх* і незначно опосередкованих родинних зв'язків.

Однак історикам відомі й *інші сценарії*. У міру зміцнення дочірніх і внучатих племен формальне визнання вождя материнського племені вождем ПС аж ніяк не завжди відповідало реальному стану справ. Про що йдеться? Якщо вождю материнського племені не вдавалося забезпечити матеріальну й інтелектуальну перевагу (на додаток до сакральної) свого роду і племені над іншими родами й племенами, то з "його величності вождя" він перетворювався у вождя "його величності" – реальна влада-власність концентрувалася в руках найбільш умілого і удачливого вождя дочірнього (внучатого) племені. Зрозуміло, одним із наслідків безперервного суперництва і боротьби вождів племен за реальні владні повноваження була періодична зміна реального лідера. Останній міг щоразу *формально затверджуватися* сакральним вождем ПС як своїм намісником, заступником тощо. Але в будь-якому разі вождь того чи того дочірнього (внучатого) племені ставав лідером ПС завдяки своїм особовим якостям. Отже, за такого розвитку подій домінування переходить від ПОКлКл до особово-персональної кланово-кланової (ОПКлКл) форми привласнення ВГ ПС раніше згаданих об'єктів. Її (форми) *особову* складову уособлює, насамперед, реальний лідер ПС – вождь одного з найпотужніших дочірніх (внучатих) племен, а також члени його родового клану, вожді інших "нематеринських" племен і члени їх родових кланів; а *персональну* – вождь материнського племені і члени його родового клану. Зрозуміло, відповідним чином модифікуються прото- і власне інститути ПС.

⁵ Зокрема, йдеться про *можливе* переведення об'єктів ПОКлКл привласнення в ПКл (ОКл) привласнення вождя материнського племені і його клану. Докладніше можливий "дрейф" зазначених об'єктів між суб'єктами і формами влади-власності, а також взаємодія складних суб'єктів останньої буде розглянуто нижче, в контексті процесів привласнення в зрілому ПС і державі. Тут же увага акцентується на змінах форм привласнення ВГ ПС, що еволюціонує.

Для наступного етапу розширення ПС притаманне зростання ступеня опосередкованості родинних зв'язків, а також питомої ваги і значущості неродинних племен. Оскільки зберігається етнічна однорідність ПС, а його ядро складають найбільш близькі родинні племена, остільки кланове начало ВГ ПС залишається безумовно домінуючим, але у самій ВГ з'являються і поступово зміцнюються елементи корпоративності⁶. "Корпоратизація" ПС є неминучим наслідком ускладнення його життєдіяльності, перш за все, економічної, військово-політичної та інституційної (в широкому сенсі). По-перше, важливою передумовою успішного включення в економічний організм родинного ПС економічних "органів" і процесів чужих племен (що розвинулися в інших географічних і природно-кліматичних умовах, на інших кровнородинних і інституційних підставах) стало активне використання того господарського та управлінського досвіду, тих технологічних патернів і патернів узгодження, носіями яких були племінні вожді і члени їх родових кланів. До того ж помітно інтенсифікувалися протокорпоративні міжплемінні зв'язки ремісників і торговців, чому сприяло укрупнення протоміст.

По-друге, об'єднані військові зусилля родинних і чужих племен, як правило, виявлялися більш дієвими, якщо військові загони останніх очолювали свої, а не прийшли ззовні воєначальники. По-третє, альтернативою поєднанню, компромісу прото- і власне інститутів родинних і чужих племен була їхня (інститутів) гетерофобія, а тому і протистояння, в тому числі збройне, вождів, їхніх родових кланів та й самих племен.

По-четверте, адекватне розширенню ПС ускладнення його будови – більш чітке виділення ядра, представленого близькими родинними племенами, напівпериферії, – опосередковано (віддалено) родинними і периферії (неродинними ядру і напівпериферії племенами) не могло не відбитися і на складі ВГ ПС, якщо тільки вона слідувала максимах посилення доцентрових, а не відцентрових процесів. Ключові з цих максим: домінування погоджувальних процедур прийняття рішень радою вождів, що не виключало застосування насильства до чужинців; в основному добровільна передача деяких племінних повноважень на рівень ПС; виборність вождя і ключових персон ВГ ПС. Формально рішення ради вождів могли бути затверджені вождем материнського племені як сакральним вождем ПС. Ймовірно, його реальні повноваження до цього часу виявлялися досить обмеженими: протоінститути дуже близької родинності, уособленням яких він був, далеко не повною мірою відповідали новим умовам експансії ПС.

У контексті вищевикладеного цілком очевидна і зрозуміла трансформація ОПКлКл привласнення в особово-персональне кланово-корпоративне (ОПКлКр) привласнення ВГ ПС нових земель, виробленого на них надлишкового продукту, відповідних олюднених СЛС і інститутів. Ймовірно, на цьому етапі еволюції ПС переважає успадкування посади вождя племені, а тому і ПКл форма племінної влади-власності. Але, якщо в самому племені вождь сприймається головним чином і насамперед як посадова особа, персона, то у ВГ ПС оцінюються не тільки його персональні (родовитість, сила і значущість очолюваного ним племені, впливовість племінних богів, титулатура тощо), а й ті особові якості (СЛС), які відповідають імперативам життєдіяльності ПС. Це дійсно і для членів родового клану вождя племені. Саме поєднання

⁶ Тут і далі прийнято, що сутнісною якістю клану є кровна родинність його членів, а корпоративності – станова і/або професійна близькість і/або єдність

особовості і персональності є визначальним при виборі вождя й інших посадових осіб (воєначальник, скарбник, керівник господарських робіт тощо) ПС. Зрозуміло, явна перевага віддається найближчим родичам, які представляють племена ядра ПС. Але виникає й прецедент – видатні особові, професійні якості і безумовна лояльність того чи того вождя периферійного племені можуть стати "перепусткою" до близького оточення вождя ПС⁷.

Безперервна боротьба членів ВГ за більш престижне і прибуткове місце у владній ієрархії супроводжувалася неминучою ротацією членів протиборчих кланів, вилученням з племінного союзу окремих племен і навіть його повної дезінтеграції. Однак у довгостроковому періоді домінує тенденція закріплення місць в ієрархії ВГ за вождями певних племен і членами певних родових кланів. Статус-кво, що складається при цьому, мав чимало прихильників серед членів ВГ, які віддавали перевагу миру, нехай навіть і поганому, ніж війні, нехай навіть і хорошій, але з непередбачуваними результатами. Здебільшого від материнського племені залишається тільки пам'ять, а вирощені ним *протоінститути сакралізації* успадкованої влади відповідним чином змінюються і *привласнюються реальним вождем* ПС. Затвердження *успадкованих* посад у ВГ ПС, в тому числі посади вождя, супроводжується трансформацією ОПКлКр привласнення в *персонально-особове кланово-корпоративне (ПОКлКр)*⁸. На мій погляд, останнє відповідає *етапу зрілості* ПС, а тому вимагає більш докладного аналізу, зрозуміло, у відповідному контексті.

Владно-власницьке привласнення об'єктів насильства, землі і надлишкового продукту

Саме на етапі зрілості ПС стають досить значущими, а тому очевидними *паростками* постплемінного, *ранньодержавного ладу*, в тому числі в кожному з формотворчих начал⁹ владно-групового привласнення. Справді, важливим наслідком зовнішньої експансії ПС є підкорення чужих племен, з яких утворюється дальня периферія ПС, і вожді яких не включаються у ВГ ПС. Таким чином, перевага віддається не "разовому грабунку" і знищенню племінної організації чужинців, як це було раніше (хоча цей варіант не виключається і в нових умовах), а перманентному "помірному грабунку" – вилученню лівової частки надлишкового продукту на основі загрози фізичному існуванню племені. Йдеться про систематичне примусове редистрибутивне відчуження об'єктів. Якщо будь-які погоджувальні процедури між ПС і племенем чужинців і можливі, то тільки з урахуванням можливого насильства.

Формуються відповідні механізми і "інфраструктура" насильства. Зокрема, вождь ПС не тільки затверджує вождя підкореного племені, що вступає на посаду, а й призначає свого *намісника* з широкими повноваженнями, перш за все, контрольними і фіскальними. Необхідним чином коригуються наявність прото- і власне інститути, а також створюються нові, наприклад, що регламентують діяльність намісника, права й обов'язки

⁷ Як слуги чужаки починають використовуватися значно раніше – з часів захоплення полонених громадами, що розширюються, і племенами.

⁸ Уявна калейдоскопічна зміна форм влади-власності ПС не повинна вводити в оману: викладене на декількох сторінках – всього лише штрихи логіко-історичної реконструкції реальних подій (у цьому разі – домінування відповідної форми влади-власності), тривалість яких становила сотні років. Тут не досліджується взаємодія зазначених форм, а також їхні численні види. Якби це стало можливим, то калейдоскопічність збільшилась би багаторазово.

⁹ Маються на увазі персональне, приватне, кланове і корпоративне начала.

вождя тощо. Якщо вождь ПС уміло використовує ресурси підкорених племен для зміцнення власного протопалацового господарства, а також господарства угодного йому жрецького клану, він отримує реальний важіль "інтеріоризації" орієнтованих зовні інститутів.

По-перше, процедура *затвердження* (з певними коригуваннями) може бути поширена на вождів родинних племен, що вступають на посаду, а також членів їх родових кланів. *По-друге*, думка вождя ПС може бути вирішальною при виборі верховного жерця. Формально фігура останнього визначається відповідно до традиції. Однак реально він може бути схвалений вождем ще до традиційної процедури. *По-третє*, поряд з *затвердженнями* у ВГ ПС з'являються перші *призначенці*, в тому числі неродовиті. Відповідно до особових якостей їм доручається виконання на початку далеко не ключових обов'язків. Більш того, подальша реалізація цих якостей жорстко обмежується рамками дарованої зверху персональності. Проте деякі призначенці стають *членами* ВГ ПС, а тому і *суб'єктами* влади-власності. *По-четверте*, умови і порядок постійно-регулярного редистрибутивного вилучення надлишкового продукту чужих племен, що реалізуються за допомогою затверджень і призначень, можуть поширюватися (з деякими корективами) і на родинні племена. В такому разі рента-податок повільно, але неухильно стає не спорадично локальною, а перманентно загальною.

Оскільки важливими суб'єктами – засобами зміцнення і збагачення вождя ПС – стають затвердженці і призначенці, оскільки статус і доходи останніх безпосередньо залежать від стану і розташування родової аристократії, а також механізмів редистрибуції і перерозподілу доходів ВГ, оскільки родова аристократія як творець і донор інститутів змушена формувати *інститути взаємодії* з корпоративною складовою ПС. Особливого інституційного порядку потребують і зростаючі протоміста, в яких концентруються численні слуги, невільники, в тому числі ремісники, торговці, волоцюги, які працюють у господарствах вождя ПС і верховного жерця. Нарешті, інституціоналізація зрілого ПС передбачає створення спільного і *єдиного для всіх* – родичів, "чужинців", слуг, аристократів і т.д. – *інституційного простору* і відповідних власне інститутів, які багато в чому відмінні від звичних протоінститутів, а тому припускають використання спеціальних механізмів і знарядь примусу до виконання. На відміну від попередніх періодів такий примус – *насильство*¹⁰ – стає необхідним обов'язковим доповненням погоджувальних процедур.

Отже, серед об'єктів ПОКлКр привласнення затверджується відносно *нового агрегованого об'єкта* – знаряддя і механізми примусу (насильства). Він включає як матеріальні (опредмечені) компоненти – озброєння, амуніцію, засоби пересування тощо, так і нематеріальні (олюднені) – відповідні спеціалізовані власне інститути (укази вождя ПС, накази воєначальників, військові протоустави тощо), протоінститути (патерни, рутини, традиції, ритуали) і СЛС (навички, вміння, здібності). Крім того, суб'єкти-носії зазначених власне інститутів, протоінститутів і СЛС, в тому числі воєначальники і воїни, є в цьому разі знаряддями насильства, а тому й об'єктами привласнення.

Зазначені компоненти поповнюють склад агрегованого об'єкта привласнення різними способами і на перших порах стають *об'єктами різних*

¹⁰ Йдеться про примус не традицією, культом, ритуалом чи іншими протоінститутами, а протополіцейською і/або військовою силою.

елементів ПОКлКр і племінних форм привласнення. Так, одні компоненти (наприклад, зброя і амуніція) можуть на тих чи тих умовах добровільно передаватися вождем того чи того племені вождю ПС. Отже, елементи привласнення цих компонентів можуть по-різному перерозподілятися між ПКл і ПОКлКр формами влади-власності. Наприклад, зброя може залишатися в ПКл розпорядженні вождя племені, а володіти ним може вождь ПС, як суб'єкт ПОКлКр привласнення. Інші компоненти (наприклад, протоінститути примусу і насильства) можуть бути результатом трансформації відповідних племінних протоінститутів, що детермінували ставлення до чужинців, і ставати об'єктом ПОКлКр привласнення, а треті (наприклад, власне інститути примусу і насильства) – свідомо формуватися ВГ ПС і таким чином поповнювати згаданий агрегований об'єкт ПОКлКр привласнення.

У довгостроковому періоді логіці доцентровості і зміцнення ПС відповідає зосередження в руках вождя ПС ПОКлКр розпорядження всім агрегованим об'єктом і розподіл компонентів останнього, а також елементів привласнення (володіння, користування, управління) між деякими членами ВГ ПС¹¹. Хоча погоджувальні процедури продовжують домінувати, вказане розпорядження стає важливим аргументом вождя ПС при упорядкуванні та трансформації привласнення інших об'єктів, яке від цього аж ніяк не спрощується.

Перш за все, ускладнюється екзопривласнення землі і виробленого на ній надлишкового продукту. Як і в період розширення материнського племені, багато в чому завдяки військовій силі забезпечується захоплення нових земель, відчуження їх лівової частки від колишніх власників – чужих громад і племен, їхніх вождів і родових кланів – і ПОКлКр привласнення ВГ цього ПС¹². Останнє є не синкретично-нерозрізним, а системно-мережовим утворенням з цілком визначеними і еволюціонуючими будовою і структурою. Спочатку здобуті землі і елементи їх привласнення розподіляються між персонами ВГ ПС, перш за все вождем ПС і членами його родового клану, і вождями племен (членами їхніх родових кланів)¹³ відповідно до їх місця і ролі у ВГ ПС і виконуваним щодо вождя ПС обов'язків.

Лівова частка нових земель надходить в персональне розпорядження вождя ПС. *Перша* частина цієї частки поповнює територіально розгалужене господарство вождя і передається ним родичам або неродовитим призначенцям, зрозуміло, з урахуванням їхніх особових якостей, у володіння і управління. Відповідно виробленим на цих землях надлишковим продуктом розпоряджається вождь ПС. З його дозволу згадані власники і керівники за виконання службових обов'язків можуть використовувати деяку частину надлишкового продукту на особові потреби, але основну масу останнього вони зобов'язані направляти в "скарбницю" вождя ПС. У результаті розподілу *другої* частини земель, що надходять в персональне розпорядження вождя ПС, їх окремі ділянки отримують у володіння члени його родового клану, цілком імовірно, розпорядження ними всім надлишковим продуктом, виробленим на цих ділянках.

¹¹ Тут цей аспект не розглядається.

¹² Невелика частина земель може бути залишена у володінні вождя і родового клану підкореного племені в обмін на виконання службових, перш за все, фіскальних функцій.

¹³ Общинники, що працюють на цих землях, можуть залишатися формально вільними, але фактично перетворюються в залежних користувачів землі. Глави громад підкореного племені стають лише затвердженими або призначеними "зверху" управліннями.

Менша частина нових земель розподіляється між вождями (і їхніми родовими кланами) племен. Розпоряджаючись цими землями, вождь племені поповнює їхньою значною частиною своє господарство. За його рішенням володіти і управляти нею можуть як близькі родичі, так і неродовиті призначенці, які володіють належними особовими якостями, отримуючи в обмін на виконання відповідних обов'язків в особове користування певну частину своєї продукції в господарстві надлишкового продукту. Лівова ж частка останнього надходить в "скарбницю" вождя племені. Крім того, з рук останнього члени його родового клану отримують у службовому володінні ділянки землі і право розпоряджатися виробленим на них надмірним продуктом. Як бачимо, поповнення земельного фонду громад, глави яких не перебувають у близькій спорідненості з вождем ПС або вождем племені, дуже малоімовірно.

Розглянуте *початкове* ПОКлКр привласнення новоздобутих земель не може не змінюватися в *довгостроковому* періоді. Які напрями змін? Зокрема, чи здійснюється трансляція землі і надлишкового продукту, як об'єктів привласнення, з характерною для зрілого ПС ПОКлКр форми в племінну ПКл форму влади-власності? Чи поширюється ПОКлКр привласнення на об'єкти племінного ПКл привласнення (в цьому разі – на традиційні, "старі" землі і вироблений на них надлишковий продукт)? На цьому етапі досліджень¹⁴ припустимі такі констатації.

З одного боку, неважко помітити відцентровий потенціал спадковості вождями племен і родовою знаттю не тільки управління, володіння, а й часткового розпорядження новими ділянками землі, поступового зрівняння їх статусу зі статусом "старих" земель племені. Відповідно збільшується обсяг і питома вага надлишкового продукту, яким розпоряджаються зазначені суб'єкти, а не вождь ПС. Таким чином, зростає значущість ПКл привласнення землі та надлишкового продукту. У граничному випадку розпаду ПС на окремі племена ПКл форма влади-власності стає абсолютно панівною. Правда, по-перше, боротьба за землю і надлишковий продукт не завершується, бо свої права на них заявляють як протойнституційно легітимні, "початкові" власники, так і члени племінної родової знаті. По-друге, в ПКл привласненні з'являються елементи корпоративності, бо за прикладом ПС у ВГ племені можуть на тих чи інших умовах входити неродовиті призначенці.

З іншого боку, не менш значущий доцентровий потенціал *експансії* ПОКлКр привласнення на традиційні об'єкти ПКл привласнення. Наприклад, об'єднання іригаційних споруд племен в єдину іригаційну систему ПС супроводжується послідовно-паралельним дрейфом з ПКл у ПОКлКр форму привласнення управління, володіння і розпорядження. У граничному випадку жорсткої, абсолютної централізації ПС розпорядження, володіння і управління об'єктами ПКл привласнення (землею і надлишковим продуктом) концентрується в руках вождя ПС і його найближчого оточення.

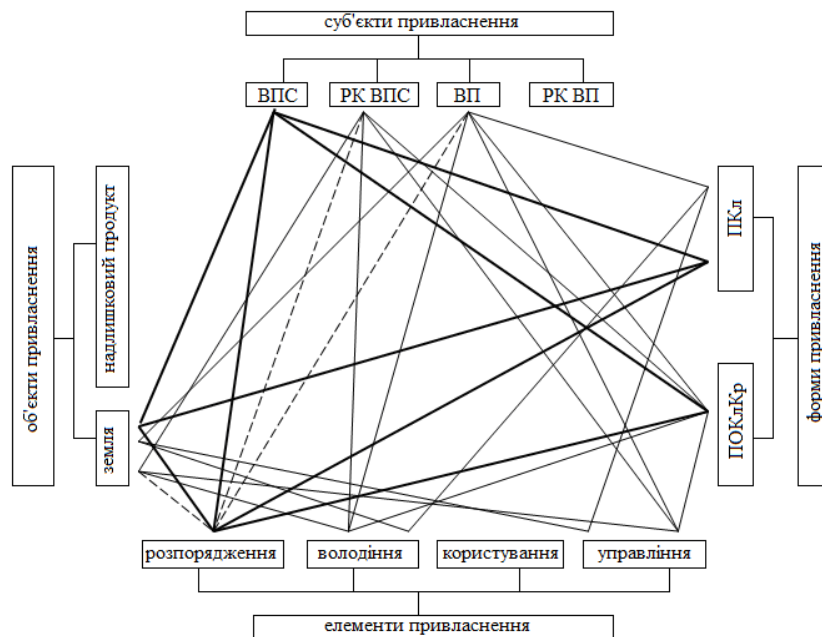
Отже, для зрілого ПС, що еволюціонує, характерно співіснування і поліваріантна взаємодія ПОКлКр і ПКл форм привласнення землі та надлишкового продукту, іманентних їм потенціалів доцентровості і відцентро-

¹⁴ Поставлені питання справедливі також для ПОКлКл, ОПКлКл і ЛОПКлКр форм влади-власності ПС. Адекватна двом останнім формам виборність вождя ПС і панівна вже в той період еволюції ПС спадковість посади вождя племені робила проблематичними істотні зміни в племінному ПКл привласнення. Інші зміни тут не аналізуються. Так само докладно не розглядається взаємодія в зрілому ПС ОПКлКл, ОПКлКр і ПОКлКр форм влади-власності.

вості¹⁵. Зокрема, якщо взяти до уваги можливу подільність елементів привласнення на піделементи або частки, то стає очевидним певний розподіл останніх між зазначеними формами і суб'єктами привласнення. Наприклад, передача племінною родовою знаттю нових ділянок земель у спадок є свідченням часткового ПКл розпорядження цими землями. Водночас остаточне визначення долі цих земель вождем ПС відповідає "духу і букві" ПОКлКр привласнення.

На рис. 1 ілюструється схема фрагмента¹⁶ взаємодії ПОКлКр і ПКл форм привласнення в зрілому ПС в умовах помірної централізації, тобто домінування ієрархічних і синархічних зв'язків¹⁷. ПОКлКр і ПКл розпорядження землею практично в повному обсязі зосереджено в руках вождя ПС (зв'язки суб'єкта, форм і елементів привласнення, що відповідають цьому, позначені жирною лінією). Члени родового клану вождя ПС і вожді племен можуть мати право часткового розпорядження – передачі своїх земельних володінь у спадок (тонкий пунктир), не визначаючи їх остаточну долю. Володіння і управління зазначеними землями (тонка лінія) дозволяє членам родового клану вождя ПС і вождям племен отримувати частину надлишкового продукту, що виробляється на цих землях, але його левову частку вони зобов'язані направляти в "скарбницю" вождя ПС. У загальному випадку подільність елементів привласнення на піделементи

Рисунок 1. Фрагмент взаємодії ПОКлКр і ПКл форм привласнення землі в умовах помірної централізації зрілого ПС

Побудовано автором.

¹⁵ Необхідно мати на увазі відому умовність подібних виразів, яка визначається виключно зручністю викладу. Зрозуміло, мова йде про взаємодію суб'єктів зазначених форм привласнення і відповідних інститутів.

¹⁶ Поза увагою залишаються члени родового клану вождів племен, привласнення надлишкового продукту, а також користування землею.

¹⁷ Зрозуміло, умов домінування синархічних або гетерархічних зв'язків відповідають відповідні особливі конфігурації мережі влади-власності ПС. Тут не ставиться завдання їхнього докладного розгляду і графічної інтерпретації.

або частки, їх відома "плинність", тобто *здатність дрейфу між формами привласнення*, з одного боку, забезпечує еластичність, адаптивність і стійкість влади-власності, певне поєднання гетерархічних і синархічних зв'язків персон ВГ ПС, а з іншого – не гарантує порятунку ні від граничної централізації та ієрархії, ні від децентралізації, розпаду і анархії. Очевидно, той чи той сценарій еволюції ПС визначається міццю і ступенем актуалізації згаданих потенціалів доцентровості і відцентровості в певних конкретно-історичних умовах, хоча, звичайно, не тільки цим.

Особливості владно-власницького привласнення олюднених сутнісних сил і інститутів привласнення об'єктів

Зазначеній подільності і "плинності" елементів привласнення ще більш адекватні *олюднені* СЛС (СЛСол) і інститути, які, на відміну від землі і надлишкового продукту, здатні присвоюватися одними суб'єктами без відчуження від інших. Правда, цю здатність далеко не завжди можна реалізувати. Життєдіяльність і соціум¹⁸ зрілого ПС розділені і структуровані небаченим досі чином, а тому цілком законне різноманіття притаманних різним видам і підвидам життєдіяльності та соцуторам особливих СЛСол, прото-, власне інститутів й інститутів. Не стільки їх формальне, скільки реальне привласнення вимагає спеціальної підготовки, що забезпечується в тому числі навчанням і наслідуванням. До того ж посилюються імперативи відповідності змісту СЛС і інститутів, з одного боку¹⁹, і форм, елементів їх привласнення – з іншого. Наприклад, як правило, власне інститутами ВГ ПС не можуть розпоряджатися пересічні громадяни, а технологічними патернами рослинництва – ремісники. З урахуванням зазначених зауважень розглянемо привласнення ВГ-ою ПС деяких ключових, що визначають його зміст і еволюцію СЛСол, а також 1) *інститутів*, що упорядковують а) сам процес привласнення; б) застосування насильства; в) відправлення редистрибуції; 2) інститутів звичаєвого права; 3) прото- і власне інститутів релігії.

Інститути привласнення об'єктів визначають порядок розпорядження, володіння, користування, успадкування та управління об'єктами, а також отримання відповідних доходів. Поряд з *особливими інститутами*, що впорядковують рух кожного із зазначених елементів привласнення різних об'єктів (ІПрос), існують і *загальні інститути* привласнення (ІПрзаг), які відповідають його природі і задають якісні відмінності всіх інститутів привласнення від інститутів *непривласнення*. Іншими словами, інституційній архітектоніці привласнення іманентна діалектика загального і особливого. Подібним чином слід розрізнити *загальні і особливі* СЛСоч (СЛСолзаг і СЛСолос), придатні для реалізації відповідно привласнення взагалі і елементів привласнення різних об'єктів. Нас цікавить, перш за все, *ПОКлКр і ПКл привласнення СЛСолзаг і ІПрзаг об'єктів*²⁰ в умовах помірної централізації зрілого ПС. ІПрзаг включають, принаймні, дві взаємодіючі складові: 1) племінну (ІПрзагП), трансформовану ВГ-ою ПС за допомогою власне інститутів відповідно до своїх інтересів; і 2) *союзно-племінну* – новоство-

¹⁸ В цьому контексті соціум являє собою сукупність взаємодіючих соціальних утворень (соцутворів).

¹⁹ Тут не розглядається дуже широка проблематика відповідності однопорядкових СЛСол і інститутів, наприклад, протоінститутів культу і необхідних для їх здійснення СЛСол. За замовчуванням приймається їх повна адекватність.

²⁰ Тут мова йде про абстрактний об'єкт, в якому зафіксовано "всього лише" сутнісну відмінність від суб'єкта. Конкретизація об'єкта, наприклад, виділення його різних видів, передбачає перехід від СЛСолзаг і ІПрзаг до СЛСолос і ІПрос.

рену і відповідну новим реаліям та інтересам ВГПС (ІПрзагПС). Аналогічно, в складі *СЛСолзаг* слід розрізняти *племінну (СЛСолзагП)* і *союзно-племінну (СЛСолзагПС)* складові²¹.

Піделементи розпорядження зазначеними СЛСолзаг розподіляються між ПОКлКр і ПКл формами привласнення²². Саме вождь ПС (ВПС) приймає *остаточне рішення* про долю тих СЛСолзагПС, якими необхідно володіти цілком певним персонам ВГПС для забезпечення нормальної життєдіяльності ПС і в інтересах вождя. Зокрема, останній вирішує, кому з персон ВГПС і рядових общинників²³ володіти, використовувати, управляти, передавати у спадок ті чи інші СЛСолзагПС. Тою мірою, якою це рішення приймається за участю персон ВГ ПС, вони виступають ПОКлКр-ними співрозпорядниками зазначених СЛСолзагПС. Крім того, кожен член ВГ ПС частково розпоряджається (наприклад, передача у спадщину, у володіння і користування) тією частиною СЛСолзагПС, якою наділяється за посадою, – місцем, займаним в ієрархії ВГ. Менш успішні спроби ВПС розпоряджатися *СЛСолзагП*. Формально вони перебувають у його розпорядженні. Однак реально він здатний розпоряджатися тільки добре відомою йому частиною зазначених СЛСол, яка є спільною, ідентичною для всіх племен, в тому числі, його власного племені. Реальне розпорядження невідомої ВПС частиною СЛСолзагП украй важке і неефективне. Ця частина є об'єктом реального ПКл-го розпорядження вождя відповідного племені (ВП) (в тому числі, і ВПС, як вождя племені), яке (розпорядження) може бути як легальним, якщо освячено ВПС, так і тінювим – в іншому випадку.

Формально ВПС може передавати цю частину СЛСолзагП в ПОКлКр *володіння* вождю племені (ВП) або своєму наміснику в племені (НП). В останньому випадку реально володіння зберігається за вождем племені, але стає тінювим. НП виконує контрольно-наглядові функції. Персона ВГ ПС, в тому числі, затвержденці і призначенці, отримують з рук ВПС в ПОКлКр-е *володіння і управління* відповідні їх посади СЛСолзагПС. Контрольні ж функції, незалежно від місця і часу перебування зазначених осіб і СЛСолзагПС у процесі опредметнення-олюднення, ВПС залишає за собою і/або покладає на найбільш довірених близьких родичів.

Різні СЛСолзагПС в тому чи тому вигляді *використовуються* різними персонами ВГ ПС, а також тими неперсонами, яким внаслідок необхідності ці СЛСолзагПС транслюються. Не виключається примусове використання останніх і персонами, і неперсонами ВГПС, в тому числі, в процесі навчання і виконання покладених на них обов'язків. Водночас, оскільки зведення непереборних бар'єрів на шляху руху різних СЛСолзагПС не завжди успішне, останні можуть засвоюватися і тими персонами ВГ ПС, яким вони спочатку не призначені (наприклад, покладені "за посадою" ΔСЛСолзагПС во-

²¹ Зрозуміло, СЛСолзаг і ІПроб включають й інші складові. Наприклад, в умовах розпаду ПС різко зростає роль ортодоксальних протоінститутів ПКл привласнення об'єктів, що не зазнали скільки-небудь істотної трансформації ВГ-ої ПС.

²² Безперечно, звичніше виглядав би розгляд ПОКлКр і ПКл розпорядження *різними* складовими зазначених СЛС. Але такий підхід, на відміну від запропонованого, передбачає акцент на відособленості форм привласнення, а не на їх взаємозв'язках, в тому числі, взаємоперетворення через і за допомогою (по "каналах") загальних для них елементів і піделементів привласнення. До того ж традиційний підхід в достатній мірі не враховує можливостей одночасного привласнення в різних формах одних і тих же СЛСолзаг і інститутів різними суб'єктами. Зрозуміло, складну природу привласнення відповідає використання обох підходів. Дуже перспективним є пошук варіантів їх синтезу, про що вже йшлося.

²³ В даному випадку "общинники" – збірне іменування всіх неперсон ВГ ПС, тобто низів.

ждя ПС можуть засвоюватися вождями племен), і перебувати в потенційному стані аж до моменту необхідної актуалізації²⁴ (наприклад, в разі захоплення верховної влади в ПС вождем напівпериферійного племені). Саме з зазначеним засвоєнням СЛСолзагПС і їх використанням в особових і/або родових цілях пов'язано багато палацових інтриг. Більш того, боротьба за не призначені за посадою ΔСЛСолзагПС є важливою складовою боротьби за більш високе, престижне і прибуткове місце у владній ієрархії ПС. Об'єктом подібних дій є і СЛСолзагП. У боротьбу за їх засвоєння і використання, в тому числі в особових цілях, включаються не тільки члени племінних родових кланів, а й неродовитого намісники, призначені ВПС.

Привласнення ІПроб кореспондує з привласненням СЛСолзаг, оскільки формування і залучення перших неможливе без останніх. Логічно було б припустити, що ІПробПС є об'єктом ПОКлКр привласнення, а ІПробП – ПКл-го. Певною мірою так воно і є. Однак при найближчому розгляді виявляється більш складна картина. Система ІПробПС включає дві взаємопов'язані складові: загальносоюзноплемінну і племінну – ІПробПС і ІПробП відповідно. *ІПробПС* суть деякий синтез власне ІПробПС (*СІПробПС*), що формуються, головним чином, ВГ ПС, і протоІПробПС (*ПІПробПС*), як результату трансформації відповідних ПІПроб племен ПС.

У помірно централізованому зрілому ПС ключові *розпорядчі* функції щодо СІПробПС зосереджені в руках ВПС. Персона ВГ ПС є їх співрозпорядниками у міру участі в їх формуванні та зміні, в тому числі в процесі виконання посадових обов'язків, а також передачі у спадок. Формально ВПС мають право розпоряджатися всіма ПІПробПС, але, оскільки останні включають досить різномірні і в різному ступені трансформовані племінні складові, остільки реально ВПС повною мірою розпоряджається ПІПробПС тільки свого племені. Ступінь реальності розпорядження вождем ПС ПІПробПС інших племен визначається дієвістю покликаних його забезпечувати СІПробПС. Вожді племен є реальними розпорядниками племінних ПІПробПС: легальними – в рамках, заданих СІПробПС, тіншовими – за цими рамками.

Поряд з розглянутими ІПробПС, що безпосередньо впорядковують розпорядження об'єктами (наприклад, землею і надлишковим продуктом) ПОКлКр-го привласнення, у взаємодії з ними продовжують функціонувати практично не трансформовані *ІПробП*, які синтезують СІПробП і ПІПробП і безпосередньо забезпечують розпорядження об'єктами ПКл-го привласнення²⁵. Піделементи *розпорядження* ІПробП деяким чином розподіляються між ВПС і ВП. Ймовірно, ВПС домінує в розпорядженні СІПробП, а ВП – ПІПробП. ВП розпоряджається останніми легально і/або нелегально залежно від ступеня розпорядження ним СІПробП і характеру відповідних СІПробПС.

ВПС передає ряд СІПробПС в ПОКлКр-е *володіння і управління* членам свого РК, призначенцям і ВП. Останні можуть наділити відповідними управлінськими функціями членів своїх РК. Формально подібний порядок існує і щодо всіх ПІПробПС. Однак реально у володіння близьких родичів ВПС передаються тільки ПІПробПС племені ВПС, вожді ж інших племен і члени їх РК не позбавляються прав реального володіння і управління ПІПробПС своїх племен навіть у розглянутих умовах зрілого ПС. Призначені

²⁴ В цьому контексті засвоєння суб'єктом тих чи тих СЧС означає поповнення ними його сукупних СЛСол.

²⁵ Непрямий, опосередкований вплив ІПробПС на ПКл-і розпорядження об'єктами, а також ІПробП – на ПОКлКр-е розпорядження об'єктами тут не аналізується.

ВПС намісники, як правило, виконують щодо зазначених протоінститутів контрольно-наглядові функції, причому, головним чином, в частині забезпечення встановлених обсягів надходжень до скарбниці ВПС. ВП і члени їх РК здійснюють реальне ПКл-е володіння і управління нетрансформованих СІПробП і ПІПробП: першими – формально за дорученням ВПС²⁶, останніми – реально, відповідно до традиції. На зазначені племенні інститути поширюються контрольно-наглядові функції намісників. Всі персони ВГПС тою чи тою мірою є *користувачами* власне і протоінститутів привласнення об'єктів. Розрізняються форми, ступінь легальності користування, а також об'єкти, інститути привласнення яких використовуються. Так, ПОКлКр використання СІПробПС і ПІПробПС характерно для персон ВГПС, які здійснюють ПОКлКр привласнення об'єктів (наприклад, землі і надлишкового продукту), а ПКл використання СІПробП і ПІПробП – для персон – суб'єктів ПКл привласнення об'єктів. Водночас не виключається ПОКлКр використання інститутів ПКл привласнення об'єктів (наприклад, спроби намісників контролювати ПКл привласнення землі та надлишкового продукту за допомогою СІПробП), а також ПКл використання інститутів ПОКлКр привласнення об'єктів (наприклад, використання, в тому числі, нелегальне, родовою знаттю племені інститутів ПОКлКр привласнення для множення об'єктів ПКЛ привласнення).

До використання у вигляді *імперативного виконання* розглянутих інститутів можна примушувати як окремі персони ВГПС, так і пересічні общинники. Оскільки останні є суб'єктами не ПКл і ПОКлКр, а КІ привласнення протоінститутів, остільки виникає проблема адекватності протоінститутів – об'єктів ПКл і ПОКлКр привласнення (ПІПКлПр і ПІПОКлКрПр, відповідно), з одного боку, і протоінститутів – об'єктів КІ привласнення (ПІКІПр) – з іншого. Якщо вони неадекватні, наприклад, несумісні, то примусово-вимушене використання перших суб'єктами останніх не може бути довготривалим. Наприклад, гетерофобія ПІПОКлКрПр суб'єктами ПІКІПр може приймати найрізноманітніші форми, аж до непокори і збройного опору²⁷. Зрозуміло, це – не єдиний вузол контрастності в системі інститутів привласнення об'єктів ПС. У контексті циклічно-поступальної еволюції перших цивілізацій нас цікавлять, перш за все, суперечності між персонами ВГПС з приводу привласнення інститутів привласнення об'єктів. Рис. 2 може полегшити визначення складу і сприйняття цих суперечностей.

На рис. 2 представлено фрагмент мережі ПОКлКр і ПКл привласнення інститутів привласнення об'єктів – форми і суб'єкти розпорядження цими інститутами. У помірно централізованому зрілому ПС лівова частка розпорядчих функцій зосереджена в руках ВПС і ВП (на рис. 2 відповідні зв'язки позначені жирною лінією), що дозволяє їм визначати умови та суб'єктів інших елементів привласнення інститутів. Очевидно, що за інших рівних умов ступінь централізації і ієрархізації ПС тим вища, чим:

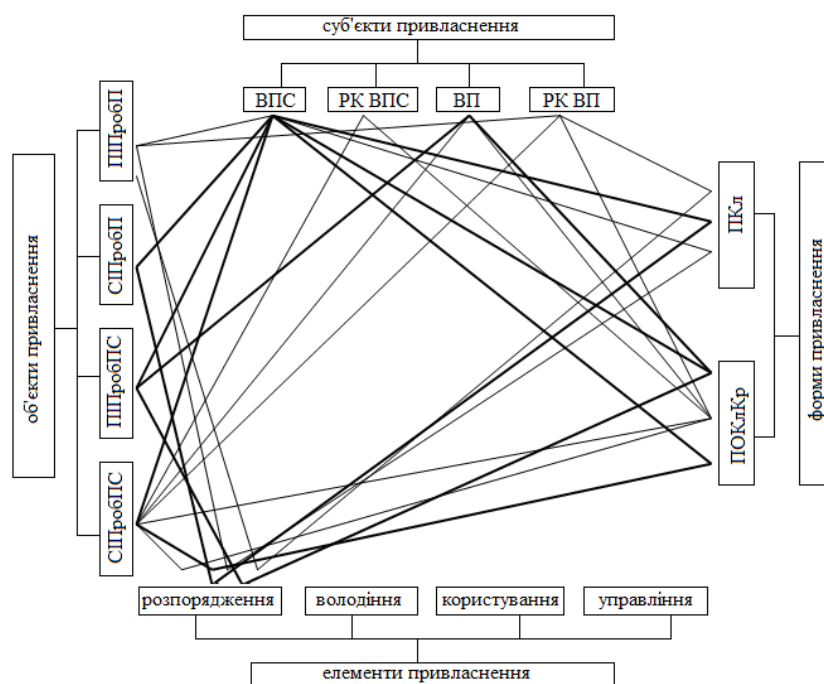
1) більше значущих розпорядчих функцій концентрують: а) ВПС – у порівнянні з ВП; б) члени РК ВПС – у порівнянні з членами РК ВП (на рис. 2 відповідні зв'язки позначені тонкою лінією);

²⁶ Формально в тому сенсі, що ВП володіє і управляє цими СІПробП реально, незалежно від наявності або відсутності відповідних санкцій ВПС.

²⁷ У зв'язку з цим цілком виправданим є прагнення ВГПС домогтися певної наступності і сумісності щодо нових СІПробПС і ПІПробПС з власне і протоінститутами, що існували до утворення ПС і вкоріненими в життєдіяльності рядових общинників (низів).

- 2) більше ключових піделементів володіння і управління перебуває в руках членів РК ВПС і призначенців у порівнянні з ВП і членами РК ВП;
- 3) більш жорстким є контроль за використанням СІПробПС і ПІПробПС з боку ВПС, ніж з боку ВП;
- 4) більш активно для виконання виконавчих і контрольно-наглядових функцій ВПС привертає неродовитих призначенців.

Безкінечна боротьба між персонами ВГ ПС, які перебувають у контрарних відносинах, за володіння інститутами привласнення ведеться заради не тільки престижу, положення, пошани (цей аспект боротьби не можна недооцінювати), а й привласнення землі, надлишкового продукту, інших доходів у широкому сенсі.

Рисунок 2. Фрагмент мережі ПОКлКр і ПКл привласнення інститутів привласнення об'єктів (розпорядження інститутами)

Побудовано автором.

Привласнення інститутів привласнення об'єктів не тільки визначається привласненням об'єктів, а й визначає його. З усього різноманіття взаємозв'язків першого і останнього тут доречний акцент на їх відповідності. Для цього необхідно зазирнути в "царство" особливих інститутів привласнення (ІПрос), які, як зазначалося вище, впорядковують рух різних елементів привласнення різних об'єктів²⁸. Ключовим ІПрос є інститут привласнення землі. Еволюція ПС свідчить, що становлення реального і ефективного ПОКлКр-го привласнення землі неможливо на основі ПКл-во привласнювальних інститутів привласнення землі і тому передбачає відповідне визрівання персонально-особово кланово-корпоративно привласнювальних інститутів ПОКлКр-го привласнення землі. У зрілому ПС спроби упорядкування ПК привласнення землі інститутами, що знаходяться в ПОКлКр-ному привласненні, успішні

²⁸ Тут не ставиться завдання розглянути різноманітні набори як елементів привласнення, так і об'єктів привласнення.

лише в міру адекватності відображення (асиміляції) останніми інститутів, що перебувають у ПКл-вому привласненні. В іншому разі подібні спроби лише розширюють тіньову сферу дії персонально-кланово привласнюваних інститутів. Викладене робить правомірним припущення про *закономірну* відповідність форми привласнення інститутів привласнення *об'єктів*, з одного боку, і форми привласнення цих *об'єктів* – з іншого.

Така відповідність є імперативною і для *елементів* привласнення. Справді, навряд чи можливе ефективне розпорядження землею без відповідного розпорядження інститутами розпоряджатись нею. Володіння і управління зазначеними інститутами, а тим більше їх використання, не забезпечують їх належної зміни і визначення долі, а тому залишаються підпорядкованими щодо розпорядження. Подібним чином ефективно володіння землею передбачає відповідне володіння інститутами володіння нею, а використання землі – використання інститутів її використання²⁹. *Невідповідність* форм і елементів привласнення інститутів привласнення об'єктів, з одного боку, та форм і елементів привласнення об'єктів – з іншого, є не менш значущим, ніж відповідність, принаймні в двох аспектах. *По-перше*, така невідповідність живить *тіньові* процеси привласнення і може свідчити про ті економічні зміни, які необхідною мірою не інституціоналізовані ВГ ПС. *По-друге*, якщо вказана невідповідність за своєю природою є флуктуаційною, а не біфуркаційною, і перебуває в межах динамічної відповідності форм та елементів привласнення, то рухливість структурних елементів ПС і його ВГ не загрожує існуючому статус-кво. В іншому разі ПС розпадається і/або стає частиною більшого, ранньодержавного унутвора.

Таким чином, у стародавньому племінному союзі владно-власницьке привласнення об'єктів насильства, землі, надлишкового продукту, олюднених сутнісних сил і інститутів привласнення є значно складнішим, ніж подібне в общині й племені. Мабуть, це справедливо і щодо привласнення інститутів редистрибуції, моральності-моралі, права і релігії. Перевірці цього припущення присвячена наступна стаття.

Надійшла до редакції 04.12.2015 р.

THE POWER-PROPERTY IN TRIBE UNION

Victor Tarasevych

Author affiliation: Doctor of Economics, National Metallurgic Academy of Ukraine (Dnipropetrovsk). E-mail: (v_tarasevich@list.ru).

This paper present the results of analysis power-property problems in ancient tribe union. The evolution of power-property forms is present. Main attention is paid to studying the personal-individual kin-corporative appropriation with tribe union power grope of violence objects, earth, surplus product and institutes of appropriation objects.

Key words: tribe union, power-property, forms, elements of appropriation, violence, earth, surplus product, institutes.

JEL: B100, B110.

---

²⁹ *Інтуїція* вказує на досить імовірне існування більш складних і різноманітних взаємозв'язків елементів привласнення інститутів привласнення об'єктів та елементів привласнення цих об'єктів. Однак *наукове* дослідження цих взаємозв'язків вимагає звернення до великим емпіричним матеріалам, які належать до племінної епохи, і значних додаткових зусиль. Дуже цікавою може виявитися перевірка зазначеного припущення на матеріалах сучасних процесів привласнення.